En ö i Solna
Uppväxtberättelser från Hagalund

En etnologisk undersökning
av Jon Hulander

Stockholms läns museums rapporter finns i pdf: www.stockholmslansmuseum.se

© Stockholms läns museum och Jon Hulander
Produktion: Stockholms läns museum
Fotograf: Elisabeth Boogh
Formgivning: Johanna Eklöv
Omslagsbild: Hagalund från vattentornet
Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133
Nacka 2014

En ö i Solna
Uppväxtberättelser från Hagalund

En etnologisk undersökning
av Jon Hulander

Innehåll

Förord 7

Inledning 9

Hagalund 10

Fältarbetet 13

Reflexivitet 14

Utgångspunkter 15

Historien, igår och i morgon 16

Vår gamla idyll 16

Går vägen framåt bakåt? 20

Vad är platsen? 22

Gemenskap, och världen utanför 23

En ö i Solna 23

Platser där gemenskapen fäster 26

Flyttfåglar 30

Var kommer du ifrån? 30

Slutord 34

Litteratur och källor 37

Förord

Blåkulla, kvarteret med de åtta blå höghusen i Hagalund, har hunnit bli 40 år. Husen hör till de mest uppmärksammade, omdebatterade och utskällda av landets alla miljonprogramsområden. Orsaken till uppmärksamheten är givetvis skalan och dess majestätiska läge vid norra infarten till Stockholms city men också, eller snarare framför allt, den hätska debatt som föregick byggandet av husen. Till skillnad från de flesta miljonprogramsområden är Blåkulla inte byggt på jungfrulig mark i stadens ytterkanter utan mitt i staden, på en plats där det tidigare fanns småhusbebyggelse från 1890-talet. Den gamla bebyggelsen upplevdes av många som pittoresk och debatten som föregick rivningen påminde mycket om diskussionen kring Klarakvarteren. Till följd av debatten sparades kvarteret Odin som bland annat innehåller Olle Olsson-huset, ett museum över konstnären Olle Olsson som växte upp i Hagalund och som under hela sin karriär avbildade stadsdelen. I övriga bevarade hus har olika kulturverksamheter bedrivits och hela kvarteret Odin är idag ett attraktivt besöksmål för både Solnabor och tillresta.

Men vilken betydelse har gamla Hagalund för invånarna i Blåkulla? Vad betyder den dramatiska bakgrunden för området och dess invånare idag? Har striderna bidragit till att ge Blåkulla dåligt rykte?

Våren 2014 påbörjade Stockholms läns museum tillsammans med Solna kommun och boende i området projektet Upptäck Hagalund med syfte att stärka Blåkulla som en del av besöksmålet Hagalund. Tillsammans har vi tagit fram berättelser om Hagalund, om dess arkitektur, konst, historia och dess betydelse som boende- och uppväxtmiljö. Berättelserna framträder på skyltar i området, i ljudfiler, i konstverk skapade av ungdomar och i denna rapport. Tillsammans ger de en mångfacetterad bild av livet i ett av landets mer välkända miljonprogramsområden.

Projektet har möjliggjorts tack vare ekonomiskt bidrag från Länsstyrelsen i Stockholms län.

Jag vill tacka Jon Hulander som har intervjuat en rad personer om livet i Hagalund och därefter sammanställt denna rapport samt alla boende som har deltagit i projektet, alla engagerade medarbetare i Solna kommun och på Stockholms läns museum.

Annelie Kurttila
Enhetschef, Publika enheten Stockholms läns museum

Fig. 1. Hagalund fotograferat från Solna centrum.

Inledning

Den här etnologiska rapporten är en del av Stockholms läns museums projekt *Upptäck Hagalund* som genomförts i samarbete med Solna stad. Projektet har bland annat innefattat ett kreativt kulturkollo för barn och unga, arbete med att samla in och presentera berättelser från området samt att uppmärksamma konsten och kulturhistorien på platsen. Den etnologiska undersökningen bidrar med ett närgånget perspektiv på Hagalund där nio personer från tre generationer berättar om sina upplevelser, platser och minnen. Framförallt med fokus på hur uppväxten i Hagalund gestaltat sig och vilken betydelse den fysiska platsen och platsens historia har haft för deras identitetsprocess. Men även platsens identitet står i fokus då Hagalund, under sina drygt 100 år, bytt skepnad från småstad till miljonprogramsområde och nu står inför ytterligare förändringar i form av förtätning och upprustning. Går det att se någon röd tråd genom Hagalunds historia? Hur framställs platsen av de som växt upp där och vad är betydelsebärande för dem?

Denna rapport belyser dessa frågor utifrån syftet att nå en ökad förståelse och kunskap för Hagalund som uppväxtplats; hur relationen mellan historia – plats – identitet sett ut, förändrats och förhandlats över tid. Det är dock viktigt att nämna att rapporten inte söker efter några generella sanningar utan snarare strävar efter att avtäcka och synliggöra nyanser och aspekter av en mångfasetterad plats och dess historia.

Fig. 2. Höghusens bränglaserade plåtar i emalj skiftar i flera blå nyanser.

Hagalund

Under 1800-talets slut började Hagalund växa fram. Det fanns ingen stadsplan att tala om utan tomter styckades av och bebyggdes och husen varierade stort i färg och form. Benämningen brokig kåkstad ligger nära till hands och just brokigheten var sprungen ur både den skaparlust och snickarglädje som fanns hos nybyggarna men också det varierande byggmaterial man kom över från byggarbetsplatser och liknande. Det samhälle som tog form bestod av bostäder, ofta flerfamiljshus, butiker samt affärs- och verkstadslokaler för företagare. 1899 blev Hagalund municipalsamhälle och var det fram till 1943 då man uppgick i Solna stad. Efter en lång tid av planering och olika förslag på förtätning och upprustning, i linje med de tendenser som dominerade på många platser i Sverige under 30- och 40-talet, kom 1946 ett byggnadsförbud i Hagalund och 1947 en övergripande plan om sanering, rivning och nybyggnation. Men starten för denna sanering och rivning dröjde och i Hagalund innebar rivningsbeslutet att mycket av underhållet upphörde; platsen gick sakta ner sig och de som kunde sökte sig bort – främst de fattiga och äldre blev kvar.

Rivningen var omgärdad av en del protester och motstånd men i slutänden revs ändå stora delar av Hagalund och ersattes av nya flerfamiljshus vid Västra vägen, Kyrkbacken, Rudviken

och inte minst de åtta blå höghusen längs Hagalundsvägen. Det som sparades var kyrkan, vattentornet och en del av kvarteret Odin, bland annat konstnären Olle Olssons hus som idag är museum. 1978, alltså ca 5 år efter att de blå höghusen stod klara utkom boken *Hagalund, ett svunnet 50-tal*. I förordet skriver Bengt O.H. Johansson: ”Det är sant att de flesta höghusområden ser obarmhärtiga ut de första åren. Få har dock haft ett så dåligt utgångsläge som de nya husen i Hagalund: att ersätta en så omskriven, älskad och pittoresk kåkstad som gamla Hagalund.” Det är svårt att inte se rivningen och förnyelsen av Hagalund som en tydlig avskiljare mellan två epoker, det gamla och det nya. Men det är ingen tvekan om att Hagalund under de dryga 40 år som gått sedan höghusen – *Blåkulla* kom till, fortsatt vara en både omskriven och älskad plats.

Den samhällsservice som funnits på platsen har sakta men säkert avvecklats. Biblioteket har lagts ner, postkontoret och skolorna likaså. Men i skrivande stund byggs Skandinaviens största köpcentrum, Mall of Scandinavia, ett stenkast från Hagalund. Där ligger dessutom Friends Arena och nyligen har Tvärbanan dragits fram till Solna station. Dessutom planeras en ny satsning på Hagalund med förtätning och nybyggnation efter ett förslag som presenterades av Solna stad i augusti 2014.

Fig. 3. Gravstensboden.

Fältarbetet

Informanterna som utgör stommen i denna rapport består av representanter för tre olika generationsblock. Det första omfattar personer som vuxit upp i det som idag kallas för gamla Hagalund, födda mellan 1930 och 1956. De var med andra ord barn och ungdomar under en tid då Hagalund var ett småstadssamhälle. Det andra blocket informanter utgörs av personer födda 1966–1974, uppväxta i de nya lägenheter som ersatte gamla Hagalund. Den tredje och sista informantgruppen innefattar personer som nyligen varit barn och ungdomar i Hagalund, födda 1990-1996. Informanterna ska i första hand betraktas som representanter för sina egna upplevelser och erfarenheter, inte som talespersoner för Hagalund i stort. Däremot kan deras utsagor spegla kollektiva processer och erfarenheter. Indelningen i tre informantblock är i första hand till för att orientera informanternas erfarenheter på Hagalunds tidsaxel. Informanterna har hittats dels genom kontakter i Solna stad men också via den så kallade "snöbollseffekten", att informanterna själva tipsat om vänner och bekanta att ta kontakt med. Samtliga informanter heter i verkligheten någonting annat.

Jan	f.1930
Anders	f.1941
Bengt	f.1956
Sarah	f.1966
Lena	f.1973
Mira	f.1973
Jenny	f.1974
Maria	f.1990
Amar	f.1996

Genom att ha ett stort åldersspann av informanter är förhoppningen att synliggöra eventuella skiftningar, likheter och nyanser i levnadsmönster och identitetsprocesser över tid. Detta under den omvälvande period i Hagalunds historia som 1900-talets mitt fram till idag utgör.

En viktig aspekt i fältarbetet har varit att göra platsen närvarande i samtalen med informanterna. Detta har åstadkommits genom att i möjligaste mån genomföra intervjuerna i Hagalund. Att befinna sig i miljön man talar om har i flera fall påtagligt hjälpt informanterna att minnas och berätta. Att intervjuerna dessutom tagit avstamp i uppväxtberättelser har både gjort informanternas berättelser tydligt kronologiska men också givit dem en naturlig panorering, från då till nu, och därmed underlättat för reflektion och tankar om platsens utveckling och förändring. Informanterna har dessutom fotograferat platsen inför intervjun som ett diskussionsunderlag där de själva fått visa sina bästa platser, otrygga platser, fina och fula platser, viktiga platser osv. I vissa fall har även äldre fotografier använts. Om informanten av någon anledning inte medtagit några bilder har intervjun istället avslutats med en promenad genom området. Dessutom har Hagalunds kartbild diskuterats och informanterna har fått precisera var området, enligt dem, har sina gränser. Intervjuernas längd har varierat mellan en och två timmar.

Fig. 4. Olle Olsson-huset.

Reflexivitet

Första gången jag besökte Hagalund var i augusti 2012, som nybliven praktikant på Solna stads Kultur- och fritidsförvaltning. Mina handledare hade tagit med mig på en biltur för att ge en inblick i Solnas kulturmiljöer. Jag tror inte jag reflekterade särskilt mycket över platsen när vi körde längs Hagalundsgatan. Men när vi stannade vid Olle Olsson-huset och såg kvarteret Odin med de blå höghusen i bakgrunden var kontrasten slående och jag minns att jag inte riktigt fick ihop bilden. Jag förstod inte vad det var för plats eller varför den såg ut såhär, men ingången till att närma sig platsen var att se kontrasterna.

Sedan dess har jag arbetat åt Solna stad i olika roller och därigenom lärt känna Hagalund på ett mer mångsidigt vis. Jag har varit med och arrangerat filmfestival, utomhusbio och andra evenemang i området, träffat kulturaktörer och boende och arbetat med fritidsverksamhet för ungdomar under helgkvällar. Dessa erfarenheter har varit viktiga för min syn på Hagalund och på människorna som bor där. Det har också påverkat min ansats i arbetet med denna

rapport, i vissa fall underlättat och ibland komplicerat. Intressanta krockar har bland annat uppstått mellan min och informanternas syn på platsens historiska betydelse. Under intervjutillfällena har det också varit centralt att förhålla sig till det faktum att jag representerat Stockholms läns museum som etnolog och på vilket sätt det har påverkat informanternas svar och agerande. Jag har också fått förhålla mig till min förförståelse grundad i min egen uppväxtberättelse från ett radhusområde i en medelstor stad i Dalarna.

Utgångspunkter

Studiet av platser och identitet är en bred fåra inom etnologin. Stockholms län museum har tidigare publicerat studier i genren från bland annat Jordbro och Berghem. Klassiska texter värda att nämna i sammanhanget är till exempel Barbro Blehrs avhandling *Lokala gemenskaper: en studie av en nordsvensk by på 1980-talet* (1994) och Anders Gustavssons *Sommargäster och bofasta: kulturmöte och motsättningar vid bohuskusten* (1981). Mer sentida platsstudier är Jonas Bjälesös avhandling om Hultsfred från 2013 och Michelle Göranssons *Materialiserade sexualiteter* från 2012. De begrepp som används i den här studien har valts främst för att, från olika vinklar, belysa rörlighet. En viktig utgångspunkt är att människors tillägnande av platser är en ständigt pågående *process*, central för både individens och platsens utveckling. Möjligheten att "göra platsen till sin", att förhandla med historien, minnas, glömma och skapa nytt är en viktig faktor i att levandegöra miljön omkring sig och låta den utvecklas. Detta kan sägas vara särskilt betydelsefullt just i Hagalund som i den offentliga debatten ofta porträtterats som en plats som inte själv fått bestämma sitt öde, som påtvingats förändringar utifrån snarare än att ha utvecklats inifrån. Enligt Aleida Assman är generationsskifte centralt i utvecklingen av både platsen och gruppens sociala minne. I det att en ny generation tar över omförhandlas det sociala minnets ramar, tidigare centrala faktorer ersätts av nya (Assman 2010). I Hagalunds fall blir detta perspektiv ett sätt att förstå hur utveckling sker, både ur ett individuellt och ett kollektivt perspektiv.

Vidare är Assmans teorier kring minne och minnets olika nivåer centrala i rapporten. *Socialt minne* har en viktig plats i de konstellationer som kallas "vi". Människor lever inte bara som enskilda individer utan ingår också i olika gemenskaper. I ett nationellt vi, ett familje-vi eller ett vi som i lokalsamhället. Gemenskaper som är avgränsade där det ofta finns tydliga regler och skiljelinjer för vilka som är med och inte med. För dessa gemenskaper är även det *individuella minnet* centralt – man minns saker inom kollektivets ramar. Alltså, den enskilda individen upplever något och det formas till ett minne i den sociala kontexten. Det innebär att om de sociala ramarna förändras så förändras också förutsättningarna för vilka minnen, både kollektiva och individuella, som kan existera (Assman 2010).

Kollektiv identitet ska förstås som en pågående process. Socialantropologen Thomas Hylland Eriksen framhåller hur identitet är både situationell och relationell. Enligt Eriksen har varje människa "ett myller av erfarenheter inristade i sin kropp och i sitt medvetande" som en slags bas för identitet. En bas som ständigt fylls på och förändras. Det innebär dock inte valfrihet utan är bundet i en kontext där variabler som omvärldens tillskrivningar, maktaspekter, sociala strukturer och personliga erfarenheter samverkar och påverkar. Rörligheten i identiteten och mellan sociala sammanhang kostar också individen och gruppen på olika sätt (Eriksen 1996). I rapporten blir detta bland annat synligt i informanternas tankar kring Hagalund i relation till omvärlden, deras bild och bilder de måste förhålla sig till. Rapporten genomsyras av en medvetenhet om den typen av korsande och sammanvävda maktaxlar, ett *intersektionellt perspektiv*.

Fig. 5. Koloniträdgården med kvarteret Odin i bakgrunden.

Historien, igår och imorgon

Det finns få begrepp som använts så flitigt för att beskriva idyllen i gamla Hagalund som *prunkande syrenbersåer*. Det dyker upp i var och varannan text, ofta i samband med kafferep, grannsämja och lekande barn och har blivit ett sätt att illustrera det goda som försvann med rivningen. Allt det fina och gemytliga som nya Hagalund inte har. Men faktum är att det fortfarande finns gott om prunkande syrener i Hagalund, grannar som kommer samman och barn som leker. Det här kapitlet handlar om informanternas syn på platsens historia, historiens relevans idag samt vad man minns och är nostalgisk över.

Vår gamla idyll

Hagalunds historia är tydligt uppdelad i två halvor: före och efter rivningen, gamla och nya Hagalund. Det är svårt att hitta exempel på en övergripande historieskrivning, den behandlas ofta som två separata berättelser. Även i den här rapporten synliggörs Hagalund i viss mån som en plats med ett tydligt historiskt lappkast. De rent arkitektoniska kontrasterna är

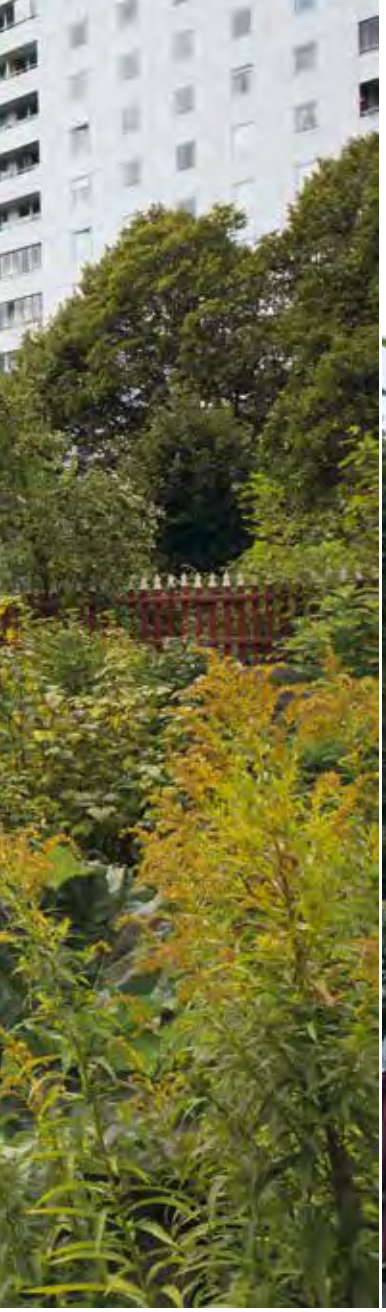

Fig. 6. Sadelmakare Öbergs hus.

Fig. 7. Rosengården.

naturligtvis väldigt stora, och kanske utgår man ifrån att levnadssättet ska ha förändrats lika drastiskt. Synen på historien och intresset för densamma varierar, inte helt oväntat, bland informanterna. Hos de äldsta, som växte upp i Hagalund innan rivningen, finns generellt mycket tankar om historien med spår av både frustration, saknad och nostalgi. Bland annat hos Hans, född 1930.

> Hans: Många tyckte att man gick för hårt åt, man kunde ha sparat lite av idyllen. Men det husen man ändå sparade, de var nog de bästa. Och det var bra att man sparade dem. Men det jag kan sakna, det är att man inte hade någon kamera på den tiden, att kunna fotografera miljön. Jag har ju ingenting kvar.

Det finns också iakttagelser av att historien sakta faller i glömska. Bengt, som är född 1956 och fortfarande bor kvar i närheten av Hagalund, menar att rivningen och gamla Hagalund är något som mest intresserar de äldre.

Fig. 7. Hagalund med Kyrkbacken i förgrunden.

> Bengt: Det pratas inte speciellt mycket om rivningen idag, det kan vara när vi gamla stöter ihop och yvas lite om att vår gamla idyll är borta. Men generationen före mig, som bodde här när det var tok-idylliskt, de är borta de flesta tror jag. När ungdomar idag får se bilder... de flesta förstår inte att det har sett ut så. Och de är inte så intresserade av att höra det heller. De håller ju på att bygga sin egen historia.

Bengt och Hans illustrerar hur minnen och platser står i förbindelse med varandra. När platsen förändras så begränsas också förutsättningarna för minnen. Det blir allt svårare att föra dem vidare, främst till yngre generationer som inte har några egna upplevelser av den fysiska platsen. Det blir framförallt svårare, som Bengt berör, för nya generationer att ha ett intresse för en historisk plats de inte har någon tydlig relation till. Gamla Hagalund är starkt bevarat i det som Aleida Assman kallar det kommunikativa minnet. Sådant som upprätthålls genom att man pratar med varandra, och består av det som människor kommer ihåg. Det håller i ungefär 80 år – så länge det kan leva kvar i en grupp utan att formaliseras eller institutionaliseras (Assman 2010). De flesta av de yngre informanterna har begränsad kunskap om Hagalunds historia, mycket för att man inte talar om det, för att *det* Hagalund inte har en naturlig förankring i deras kommunikativa minne. Amar, född 1996, säger att han inte vet någonting om gamla Hagalund och att han sällan besökt eller reflekterat över de bevarade byggnaderna.

> Amar: Här gick man bara förbi. Jag trodde det här [kvarteret Odin] var ett ålderdomshem eller något.

Det är lätt att tycka att det är tråkigt att saker faller i glömska eller inte kan föras vidare till nya generationer. Men då måste man också fråga sig *varför* det är viktigt att komma ihåg. Anders, född 1941, bodde i Hagalund fram till 1964. Han har ett stort intresse för gamla Hagalunds historia och samlar bilder och texter om området från tiden innan rivningen. På frågan om varför det är viktigt att minnas gamla Hagalund svarar han:

> Anders: Tja, dels för sig själv så att säga, och funderingar på hur folk hade det på den tiden och hur de kunde klara sig med så små resurser. Folk hade inte så rackarns mycket pengar att röra sig med, men ändå så tror jag att folk var lyckligare. Därför att

> det funkade. Allting funkade. Var det någon som saknade nåtts, då gick man över till grannen och lånade en kopp grädde och slog i sina pannkakor, sånadär grejer. Det flöt och fungerade, därför att det var sån fin intim kontakt hela tiden. [...] Går man in till grannen idag så får man väl en propp (skratt).

Ett svar som inledningsvis motiverar historieintresset är viljan att förstå sin egen uppväxt, platsen han själv kommer ifrån och de materiella och ekonomiska förutsättningar som gällde då, och som sedan glider över i en minnesbild om hur samhället var bättre förr. Kort sagt blir platsens historia viktig för Anders som ett sätt att berätta om, och förstå, sin barndom. Ett intresse som antagligen blivit starkare än det annars skulle vara därför att platsen idag är förändrad. Men det är också det som gör den historien mindre aktuell för nya generationer. Att saker faller i glömska och historien hela tiden förhandlas och förändras är en naturlig process enligt Assman. Hon menar att generationsskifte är en central aspekt i utvecklingen av en grupps sociala minne och därigenom också avgörande för förståelsen och utformningen av platsen. När en ny generation tar över på arbetsplatser och på ledande positioner i samhället omförhandlas också ordningen inom det sociala minnets ramar, tidigare centrala faktorer glider åt sidan och ersätts av nya. Man förhandlar med historien, glömmer en del saker och lägger till nya. Det sker en slags utveckling, ett samhälle som successivt stöper om sig själv och därigenom, enligt Assman, förnyar och fortsätter sin berättelse med ny kreativitet och drivkraft (Assman 2010).

Men även om det är sant i teorin så förutsätter det en långsam utfasning av gammalt mot nytt. I Hagalund skedde en tvär växling, både i platsens utformning men också när det gällde invånarna. Vissa hagalundare stannade, andra lämnade och många flyttade in utifrån till de nya lägenheterna. Men en plats som ändras så drastiskt är ändå aldrig ett vitt ark att börja en ny berättelse på. Och den första generationen som växte upp i nya Hagalund har på olika sätt blivit medvetna om aspekter av historien och bildat sig egna uppfattningar om både *sitt* Hagalund och det gamla. Lena, född 1973, har inga egna minnen från gamla Hagalund och berättar att det inte var en del av hennes barndom, varken som narrativ eller fysisk plats. Men som vuxen hade hon gärna sett att det fått stå kvar och att Blåkulla aldrig byggts. Dock mer från ett arkitektoniskt perspektiv än någonting annat, att platsen hade varit finare och mer attraktiv om den sett ut som ett småstadsområde. Återigen syns ett slags antingen eller; antingen nya eller gamla, inte båda på samma gång.

> Lena: Jag kan inte relatera till gamla Hagalund så mycket, för jag var inte här [i kv. Odin] som barn. Som vuxen tycker jag att det är ett fantastiskt område. Som barn tyckte jag ingenting om det. Som vuxen tycker jag att det är enormt synd att man rev gamla Hagalund, jättesynd. Verkligen. Det hade varit det hetaste området i Solna. *Då* hade folk velat bo här, då hade de här villorna numera haft vatten och avlopp och alla moderniteter. Och det hade varit en idyll! [...] Jag tycker man skulle ha sparat alla husen och aldrig byggt Blåkulla! (skratt) Jag är jätteanti att riva gamla saker, gamla vackra byggnader. Jag tycker mycket om arkitektur, gammal arkitektur. Det var ett övergrepp, rakt av.

Även om man kan skönja en skämtsam ton när hon säger att man aldrig skulle ha byggt Blåkulla så finns det ett uns av alvar i det. Tanken på en, i hennes ögon, mycket mer attraktiv plats än dagens Hagalund gör henne helt ickenostalgisk i förhållande till Blåkulla, *sitt* Hagalund. Att det kommit först i vuxen ålder, när hon själv läst om Hagalunds historia, visar att historien haft svårt att nå nya generationer på plats i Hagalund. Historien kommer utifrån, en idealbild av vad Hagalund *kunde ha varit* kontrasteras mot vad det faktiskt är.

Går vägen framåt bakåt?

Trots att vi ovan sett utsagor från några av informanterna som pekar på att minnet av gamla Hagalund sakta faller i glömska och mer och mer är en angelägenhet för de som var med på den tiden, så finns det fortsatt en ständig närvaro av det gamla. I alla fall kommer idealbilden av det gamla tillbaka och gör sig påmind på olika sätt. Det finns en vurm för gamla Hagalund som potentiellt tenderar att hindra platsen från att utvecklas. Från att, som Assman framhåller, låta historien fasas ut och platsen förnyas och gå vidare, förhandla med historien och gömma bort. Något som hagalundarna till viss del alltså verkar ha gjort. Jag har personligen mött den vurmen hos både kommuntjänstemän i stadshuset, medborgare och kulturarbetare av olika slag. Ett ömmande för gamla Hagalund och en sorg att kvarteret Odin är det enda som finns kvar. Jag har inte sällan hört Hagalund där rivningen beskrivs som ett "öppet sår". Men frågan är, var sitter såret? Och vem tar sig rätten att pilla på skorpan? Det finns något både intressant och svårt med platser som verkar mer symboliskt betydelsefulla för utomstående än för de boende. Vem har rätt till platsen då? Ett populärt exempel är Kungliga slottet i Stockholm. De som bor i närheten måste hela tiden förhålla sig till det intresse och det symboliska värde som knyts till slottet. Det blir i någon mån otydligt vems platsen är, vilken funktion den ska ha – vem den är till för. Självklart kan en plats ha många olika funktioner och betydelser.Men om rörlighet, förhandling mellan historien och nya idéer är vägen framåt kan det i Hagalunds fall bli problem. Om både *historien* och *det nya* utgörs av historien.

Det senaste exemplet på detta är ett förslag från modellbyggaren och konstnären Kent Fernström. I lokaltidningen *Mitt i Solna*, tisdag 19 augusti 2014, rapporteras om hans förslag att återuppbygga kvarteret Valhall mellan två av höghusen i Blåkulla. Att helt enkelt förnya Hagalund *med* gamla Hagalund. Ett av hans argument är att det lilla som finns kvar av gamla Hagalund inte räcker. Jenny, som precis som Lena tillhör den första generationen som växte upp i nya Hagalund, visar hur svårt det kan vara att förstå och få ihop det gamla och det nya.

> Jenny: Man träffade på gamla gubbar ibland, som satt här [i kvarteret Odin]. *Det här var min gamla bänk, och då såg det annorlunda ut*... Man fick höra mycket... berättelser om hur det sett ut. [...] Att det var en plats med många minnen för gamla människor blev tydligt. Och sen att det fanns en sorg... Det var mycket det att det fanns en sorg att Blåkulla hade byggts och det var jättekonstigt för mig. För mig var det ju inte det.

Det är svårt för gamla Hagalund att samsas med nya Hagalund. Den ständiga isärhållningen i just gamla och nya gör det problematiskt att gå vidare. Mycket på grund av, som i Jennys citat ovan, att det nya Hagalund ständigt måste be om ursäkt för sig. För att man orsakat en sorg och ett oläkt sår. Samtidigt är det självklart att man har rätt att sakna sin plats. Men *hur* man saknar den, och till vilket pris, är viktigt. Jag blev under arbetets gång nyfiken på vad som skulle ske om historien upprepade sig, om rivningen hände igen. Samtliga informanter har därför fått den hypotetiska frågan hur de skulle reagera på ett nytt rivningsbeslut, om Blåkulla skulle tas bort för att ge plats åt något annat. En övervägande del, med minst någon från varje informantgrupp, har svarat ungefär som Amar och Mira.

> Amar: Jag skulle inte reagera jättestarkt, tycker det behövs en uppdatering. Det skulle göra Blåkulla mycket mer populärt. Om funktionen blir bättre så är det fine.

> Mira: Jag skulle inte vara här och demonstrera. Det som gjorde att det var bra då kanske gör att det är mindre bra nu. [...] Jag skulle nog inte ha så mycket emot att man rev och skapade nått nytt som skapar mer värme och känsla. Men det hjälper ju inte att göra det om man tänker låta det förfalla så som man låtit saker förfalla idag. [...] Jag skulle inte heller tycka att ja men mina minnen... för saker och ting har ju förändrats så mycket redan nu. Och många platser från barndomen ser annorlunda ut. [...] Och husen i sig har inte varit... jag ser inte de blå husen och känner värme utan det är ju omgivningen och människorna, gångvägarna och träd som jag känner igen sen tidigare.

Fig. 8. Pulkabacken.

Alltså ett ganska pragmatiskt sätt att se på platsen och det naturliga i att en plats måste och får förändras och förnyas. Det går inte heller att säga att nya Hagalund inte har samma emotionella värde som det gamla hade. De som vuxit upp i Hagalund från 1972 och framåt har alla uttryckt sin kärlek till platsen och framhållit dess betydelse. Men det finns inte alls samma nostalgi till den fysiska platsen som sådan. Att en rivning faktiskt skulle ske är nog föga troligt under överskådlig framtid. Däremot står Hagalund inför förändring och upprustning. Under 2014 har det pågått arbete med en utvecklingsstrategi, ett samarbete mellan Solna stad, Signalisten, Skanska, Rikshem och Wåhlins. Hagalundsborna själva har också bjudits in att bidra med sina idéer och man har bland annat kunnat markera sina favoritplatser och platser i behov av förbättring via stadens hemsida. Vilka förändringar det i slutänden blir återstår att se. Men kan man på något sätt undvika ännu ett historiskt lappkast är nog mycket vunnet för framtida generationers förhandling med historien i utvecklingen av Hagalunds kollektiva identitet.

Vad är platsen?

I anslutning till det planerade arbetet med förnyelse av Hagalund kan det vara intressant att reflektera över några av de centrala faktorer som konstituerar platser. Vi har redan noterat att det ständigt pågår ett skapande av både platsens och individens identitet, och att minnen och upplevelser fäster sig i miljön där de utspelar sig. I inledningen till sin avhandling diskuterar arkitekten Catharina Gabrielsson relationen mellan det politiska och det estetiska inom arkitekturen. Att det är lätt att se arkitektur som antingen eller, men sällan båda på samma gång. Hur byggnader ritas, placeras på en karta, byggs och används har naturligtvis en avgörande betydelse för hur en plats kommer att uppfattas och omtalas. Både i politiska och estetiska termer, men hon menar att synen på arkitekturens makt i många fall är överskattad (Gabrielsson 2006). Så även om det finns en politiskt och estetiskt genomtänkt och planerad bild av Hagalund är det också upp till den enskilda individen att sätta sin prägel. Bland annat genom att förstå och formulera var gränserna för platsen går. Vad som tillhör Hagalund och inte. Under intervjuerna har vi diskuterat var området börjar och slutar, och beroende på vem man frågar så varierar Hagalunds kartbild ordentligt. I den minsta avgränsningen ingår endast Blåkulla, kvarteret Odin, vattentornet och Hagalundsparken. Den största innefattar förutom dessa platser även Råsundavägen samt områdena Kyrkbacken och Västra vägen. Hagalunds industriområde har ingen av informanterna definierat som tillhörande Hagalund. Detta visar på ett tydligt sätt att det inte finns någon enhetlig bild av Hagalund, och att området är betydligt spretigare än bara gamla och nya. Det visar också att de uppväxtberättelser och erfarenheter som diskuteras i den här rapporten är förankrade i olika förståelser av området och olika fysiska platser. Men det synliggör dessutom tendenser till hierarkier mellan Hagalunds platser. Den gemensamma nämnaren för de olika avgränsningarna är Blåkulla, kvarteret Odin, vattentornet och Haglundsparken. Dessa har alla definierat som Hagalund, och de kan eventuellt ses som platser som är *mer* Hagalund än andra.

> Maria: Man har ju sprungit upp och ner [i de blå husen], det känns fortfarande som hemma även fast man inte bor i husen. Jag har haft vänner på varje gård, vänner i varje trappa. Jag kommer ihåg att jag var avundsjuk, ”varför bor inte vi i de blå husen, jag vill också bo i Hagalund”. Men du bor i Hagalund [sa min mamma]! Gör jag? Ja det tillhör hagalundsområdet. Men en viss period var man lite avundsjuk på de som bodde i de blå husen. Jag ville också bo i de blå husen.

Maria, som är uppvuxen i området Västra vägen relaterar till Blåkulla som det *riktiga* Hagalund. Det är alltså inte helt självklart vad som är Hagalund eller ens om allt i Hagalund är samma, eller *lika mycket, Hagalund*. Men den personliga erfarenheten och åsikten om vad som är *mitt Hagalund* är en lika central faktor i formuleringen av platsen som arkitekturen.

Fig. 9. Hagalund.

Gemenskap, och världen utanför

Den som först ser Blåkulla vinner! I all sin enkelhet har leken lekts i bilar på E4:an, på pendeltåget eller bussen, av barn och vuxna på väg hem till Hagalund. För Hagalund ligger högt, och syns på långt håll. Mitt i allt, men ändå för sig själv på något vis. Det här kapitlet handlar om Hagalunds relation till omvärlden, informanternas uppväxtminnen och platser i Hagalund som varit betydelsefulla på olika sätt. Dessutom behandlas gemenskapen som förknippas med området, den så kallade "Hagalunds-andan".

En ö i Solna

> Anders: Vi som är uppvuxna i Hagalund vi hade en väldigt lycklig barndom – för allt föll oss i händerna. Snacka om kollektiv uppfostran! Alla skötte om allas ungar, så antingen fick man en örfil eller så var det rapport till morsan. Samhället fungerade busbra. Man säger det att Hagalund det var livsfarligt för främlingar att gå igenom. Det var klart det, för alla kände ju alla och kom det en främling så blev han ju utstirrad.

Citatet från Anders pekar på hur 50-talets Hagalund i någon mån kan ses som avskärmat, med speciella sociala spelregler. En binär plats med innanför-/utanförskap, ett synligt vi och dem. Lena beskriver 80-talets Hagalund på ett liknande sätt:

> Lena: Så länge vi inte träffade på yttervärlden så var det inget problem. Det fanns problem och ligister men vi kände ju varandra så det var aldrig några problem att gå ut eller så. Det enda man var rädd för var blottare, men jag var aldrig rädd att det skulle hända mig något här. Men andra som kom hit kände sig nog inte trygga här.

Det finns flera tendenser i materialet som pekar på en speciell relation mellan Hagalund och omvärlden. Nästan som om Hagalund skulle vara en isolerad ö i Solna. Det är ett isärhållande som tillsynes konstrueras från två håll. Å ena sidan den gemenskap som byggs av erfarenheter från Hagalund och som skapar en känsla för vad platsen är och å andra sidan omvärld ens föreställningar och åsikter om Hagalund. Men ser man till informanternas utsagor om ge-

menskapen i området så är den allra viktigaste parametern just *platsen* Hagalund. Faktorer som generation, ålder, kön, etnicitet eller klass är oftast sekundära och underkommunicerade i berättelserna om sammanhållningen under uppväxten. Det "vi" som Hagalundskontexten ger är det centrala. Man berättar gärna om hjälpsamhet och öppenhet, om hur 10-åringar kunde leka och spela boll med 20-åringar eller hur de äldre generationerna såg efter de yngre. Både i fråga om att försvara dem rent fysiskt om det behövdes, men också genom att se till att de yngre var hemma i tid till middagen. Framförallt hos de två yngre informantgrupperna syns även hur mångfalden i Hagalund på ett tydligt sätt bidragit till att gemenskapskänslan har en grundmurad öppenhet, där individer ser kulturella olikheter som styrkor.

> Jenny: Man förhöll sig mycket till, när man kom hem i någons hem: vad är det här för kultur? Vilka regler gäller här? Man blev bra på att läsa av sociala sammanhang, man övades mycket i det och det var naturligt. [...] Det kan jag känna att mina barn idag blir mycket mer fattiga på, det är ganska homogent där vi bor. Jag har fått lära mig mycket genom att bo såhär.

> Mira: Gemenskapen och mångfalden gjorde att man fick möta många olika typer av människor. Kameleont är väl fel ord, men jag har blivit väldigt anpassningsbar. Jag har lärt mig känna av situationer på ett sätt som jag kanske inte hade gjort om jag hade vuxit upp i en kontext där saker och ting såg ungefär likadant ut. [...] Just att det var så många olika typer av människor har givit mig styrka att ta saker och ting... okej vad behöver jag göra nu? I många olika situationer, och det behöver inte alltid handla om att tackla dem. Det är sånt som jag märker när jag har med mig människor som inte har vuxit upp i Hagalund och jag har förstått att det funnits tillfällen när de har gått på helspänn här. "Jag tycker att det är obehagligt att gå här uppe" och jag har liksom inte förstått riktigt varför. Och för mig, jag tacklar inte den situationen utan jag bara *är*. Jag ser inte... Det är en styrka också, att faktiskt inte behöva tänka på allting.

Uppväxten i Hagalund verkar alltså ge en viss typ av förutsättningar och färdigheter som tydligt framträder i hur man möter situationer och agerar. Ett exempel på den rörlighet i identitetsprocessen som Thomas Hylland Eriksen noterat. Identitet som föränderlig och beroende av sammanhang och situation, egna erfarenheter och kanske framför allt av andra människors tillskrivningar (Eriksen 1996). Genomgående är alla informanter glada och tacksamma över sin uppväxt, men flera har kommit att se den och Hagalund med nya ögon efter olika kontakter med omvärlden.

> Lena: Jag var tvungen att börja jämföra min uppväxt med andras för att kunna sätta den i relation till någonting. [...] Som vuxen kan jag säga att Hagalund var ingen bra plats att växa upp på. Det fanns alldeles för mycket sociala problem och det var stigmatiserande för mig att växa upp här. När jag kom utanför Hagalund och träffade folk så kände jag mig... mindre värd, för att jag växte upp i ett sånt utsatt och fattigt område.

Jenny berättar på ett liknande sätt om hur hon märkte att den utsatthet och de problem hon upplevde bland människor omkring sig i Hagalund inte var normaltillståndet i andra områden. Hon beskriver hur Hagalund var en plats där man blev, och behövde bli, mer härdad än på andra platser. Under intervjuerna har jag flera gånger noterat att bilden som informanterna ger inte riktigt går ihop. Att det finns ett glapp mellan berättelserna om en idyllisk, trygg uppväxtmiljö och de ekonomiska och sociala problemen. Det finns vissa förväntningar på vad

den ideala uppväxtberättelsen består av, och framförallt på vad trygghet är. Men informanternas berättelser är i viss mån ett sätt att nyansera bilden av vad en bra uppväxtmiljö är, eller kan vara. Gemenskapen i Hagalund har kanske inte alltid följt de förväntade vägarna, men den har samtidigt varit en ram inom vilken tryggheten varit tydlig och central. Samtidigt finns också en medvetenhet om att trygghetens former kan låta märkliga i omvärldens öron.

> Jenny: Det fanns klasskillnader [gentemot områden omkring]. Men vi enades om att vårat var bra, vi stöttade varandra också. Hände det nån någonting, då jäklar var alla andra där. [...] Man ställde upp för varandra jättemycket, men vi utsatte varandra för rätt mycket skit också. Jag tror de flesta har slagits eller blivit upptryckta mot en vägg, eller ja men du vet, såna saker också. Men när det gällde då jäklar, det här är vårt gäng! Det låter så konstigt när jag pratar om det såhär. Jag hör hur annorlunda det låter mot hur det känns i mig. För det är trygghet, men jag hör att det låter utsatt i stället.

Omvärlden finns hela tiden närvarande i informanternas berättelser. Det märks att de ofta, och kanske omedvetet, försvarar sig och kontrasterar det de säger mot stereotyper som finns om Hagalund. Ibland så tydligt som i Jennys och Lenas citat ovan, men även mer subtilt. På frågan om hur det var att växa upp i Hagalund har flera svarat med ett slags bemötande av fördomar de antar att jag som intervjuare har. *"Jag hade faktiskt* en väldigt härlig uppväxt." *"Alltså jag har ändå* ganska bra minnen från min uppväxt här". Den typen av små, men ändå tydliga antydningar om att det finns en förväntad bild av hur Hagalund är som uppväxtplats och att deras upplevelser avviker från den. Att hela tiden tvingas förhålla sig till både omvärldens och sin egen bild av Hagalund är något som även diskuteras i kandidatuppsatsen *Gamla Hagalund möter nya Hagalund – en analys av en stämplad stadsdel i Solna* av Carina Månsson. Hon beskriver hur hennes informanter, precis som informanterna i denna studie, upplevt att deras bild av en trygg och bra plats inte stämt överens med de tillskrivningar de mött från omvärlden (Månsson 2013). Men det är i sammanhanget viktigt att komma ihåg att det inte bara finns en bild av Hagalund utan många. Trots att den kollektiva samvaron varit framstående så kan de individuella upplevelserna skilja betänkligt. Sarah, född 1966, flyttade från Hagalund 2014 och har svårt att känna igen sig i den hårda miljö som flera av de övriga informanterna beskrivit.

> Sarah: Jag har inte riktigt förstått, när man läser vissa... *Hagalund toppar i brottsstatistik*... Jag har inte märkt den brottslighet som man har hävdat har funnits här. [...] Med tanke på hur många människor som bor här så har jag faktiskt tänkt att det är märkligt att det inte händer mera. [...] Jag tycker inte att det har varit otryggt alls. Är jag den enda som har svarat såhär? (skratt) Vad är det jag har varit blind för? [...] Jag kanske har gått genom livet med skygglappar (skratt) men jag har faktiskt aldrig kommit i kontakt med droger här. Det gjorde jag på helt andra platser, betydligt finare ställen än det här området.

Även här syns förhållandet mellan Hagalund och de stereotypa bilder som finns av området. Sarah ifrågasätter själv trovärdigheten i sina egna upplevelser. Hon känner att de avviker från en generell uppfattning om Hagalund som är så starkt etablerad att instinkten är att hon, som bott i Hagalund i princip hela sitt liv, har missat någonting. Inte att stereotypen skulle vara fel och ofullständig.

Fig. 10. Gårdarna har stor betydelse för informanterna.

Platser där gemenskapen fäster

Informanternas berättelser om uppväxten, och vad man gjorde i Hagalund under sin barn- och ungdomstid är på många sätt förankrade i fysiska platser. Den arkitektoniska utformningen av Hagalund har spelat en stor roll för interaktionen. De äldre informanterna, som vuxit upp i gamla Hagalund menar att utomhusmiljön var viktig. Husen var ofta små och trånga och det var lättare att leka ute. Platsens utformning avgjorde hur och var man rörde sig men formade också individernas kroppar.

> Anders: Dagarna försvann, man var ständigt igång, ute och kutade. Man hade flås och var vig som en katt. Hoppa ner från ett uthustak och klättra och sånt det var inga problem. Man formades fysiskt av platsen och av det man gjorde. Man var starkare än en fullvuxen karl när man var 13 år, man var tränad till max.

Den typen av kopplingar mellan platsen och kroppen synliggör också hur gränsen dem emellan i någon mån blir suddig. Det är inte självklart var platsen slutar och kroppen börjar. Med det perspektivet är det också lättare att förstå nostalgi och saknad kopplat till gamla Hagalund. Även Jenny upplever att hennes kropp och uppväxtplatsen har en speciell relation.

> Jenny: Jag känner varenda sten här... Det är mycket svårare för vuxna att bilda den typen av relation till platser. Som barn lär man känna varenda liten vrå och vet var man kan berätta hemligheter, var man kan gömma sig. Det skapar en tydlig relation, både fysisk och emotionell till platsen. Det här är en del av min kropp.

Fig. 11. Mellan husen leder gångbroar.

Det här är inget som är unikt för Hagalund, utan giltigt för många andra platser också. Men jag tror att Jenny har en bra poäng när hon resonerar krig hur barn lär känna platser på ett speciellt sätt, annorlunda än vuxna gör. Barn och ungdomar har ett tillsynes mer förutsättningslöst och utforskande sätt att ta sig an en plats. I informanternas berättelser placeras ofta de vuxna, föräldrarna, i hemmet, på arbetet eller i allmänna utrymmen som tvättstugan. Samtidigt är det väldigt sällsynt att informanterna själva återger något minne från just hemmet. Utomhusmiljön, skolan eller föreningslokaler är tydligt dominerande. Men för de som vuxit upp i de blå höghusen kopplas de vuxnas miljö och barnens miljö samman på ett intressant sätt. Mellan husen breder *gårdarna* ut sig, stora utomhusytor som man kan ha uppsyn över från lägenheterna. Många vittnar om hur man från gårdarna pratat med någon i lägenheten genom ett öppet fönster eller blivit inropad till middag från balkongen. Gårdarna har beskrivits som en oerhört viktig plats, dels som en arena för interaktion och för gemenskapen i området, men dessutom för individens identifikation. Man identifierar sig med sin gård och det har funnits en viss vänskaplig rivalitet mellan de fyra gårdarna som bland annat tagit sig utryck i fotbollsmatcher och liknande. Förutom gårdarna är det framförallt två platser som varit betydelsefulla för de två yngre informantgrupperna : vattentornet och Hagalundsparken. Vattentornet ligger i anslutning till kvarteret Odin och Blåkulla, omgärdat av klipphällar och stora lövträd, med utsikt mot karolinskaområdet och Stockholm. En plats som beskrivits som ett utflyktsmål, dit man kunde gå och fika och sola på somrarna. Men också leka och utforska.

Fig. 12. Hagalundsparken.

Fig. 13. Sid. 29.
Vattentornet.

> Mira: Vattentornet, där fick man vara vild. Till skillnad från det mer ordnade på gårdarna och på skolgården så var det där... Klättra i bergen och, vi klättrade i träd och det fanns massor med ställen man kunde gömma sig och bygga kojor på.

Men Hagalundsparken är nog den plats som pekats ut som allra viktigast. Den är belägen nedanför Blåkulla, bredvid Fridhemsskolan, och är en fritidsgård där grundkonceptet varit att det ska finnas en plats för alla, från små barn till vuxna. Tanken var att anamma den kollektiva känslan av Hagalund, att alla rår om alla och att det alltid finns någon som ser och håller koll. Portvaktstanken kallas den av Bengt som var med och utvecklade verksamheten i Hagalundsparken. Detta för att det i gamla Hagalund fanns portvakter i var och varannan fastighet som höll uppsikt över vad som skedde. Ett subtilt sätt att låta en del av andan från gamla Hagalund flyta med in i det nya.

> Bengt: Från början var det en park för småungar och hemmafamiljer. Lite sandlådor och så. Men vi blev ett gäng och vi kände att här ska vi jobba länge och vi ville inte släppa ifrån oss ungarna när de växt ur sandlådan. [...] Det var ungar dygnet runt och det blev för mycket för oss. Då kom vi på att vi skulle bygga in deras föräldrar så vi byggde ett fik för de vuxna. Olika generationer kan ha sina olika delar men att man ändå är tillsammans. Det slog väl ut, det kom mycket vuxna till parken och de trivdes. Sen kom fd ungdomar med sina barn så det blev inarbetat. [...] På 70-80-talet blomstrade det verkligen och det kunde vara 800 personer där på en dag.

Trots att det funnits initiativ som Hagalundsparken och andra fritidsgårdar och föreningar så har många av informanterna, också över generationsgränserna, vittnat om att de under sin uppväxt i Hagalund sällan fick någonting gratis utan tidigt fick arbeta eller hitta kreativa lösningar på sina problem.

> Jan: En sak som vi tjänade pengar på det var att hugga gengasved. [...] Vissa eldade med ved, då skulle den klyvas i små klossar. Då fick man en krona per säck, som man spenderade på bio.

> Bengt: Det var fattigt och knapert så vi blev specialister på att tjäna egna pengar och det har följt med mig. [...] Flitigheten och stoltheten att kunna skaffa sina egna pengar, det kom tidigt, bland alla oss ungar. Det fanns mat på bordet men det fanns inget extra för inköp av skridskor och cyklar och sånt där utan det fick man jobba ihop själv. Och vi började tidigt. [...] Vi blev små födgenier.

Jenny: Sen fixade vi lokaler kommer jag ihåg. Det fanns tomma rum, nått gammalt cykelrum eller förråd eller så. Och vid några tillfällen fick vi tillgång till dem och vi piffade och målade med fruktansvärd aprikos färg och ställde in nåns mormors gamla soffa. Sen hängde vi där. Och då var det ingen annan där, det var vi som bestämde reglerna.

Maria: Det var mycket att man hängde där [på Blue Hill], fick typ jobba lite och sköta om stället. Om det var så att man hade svårt med ekonomin kunde de säga typ, men om du hjälper till att städa här så kan du få din dansklass gratis. Det fanns mycket kompromisser och det var otroligt bra för oss som bodde i området för det är samma sak som nu, det är inte många som har råd.

Alltså en typ av driftighet grundad under tidiga år men också sätt att förankra sig själv i platsen och i någon mån göra den till sin. Men den stora skillnaden mellan Hagalund idag och Hagalund under 40-50-talet och även 80-talet, är att samhället då hade flera skolor och en mängd butiker och andra arbetstillfällen. Idag är en stor del av samhällsservicen nedmonterad, en plats där man i första hand bor och har arbete och utbildning på annat håll.

Flyttfåglar

Av de nio personer som intervjuats i den här studien är det ingen som längre bor i Hagalund. Alla har alltså erfarenheter både av att bo i Hagalund men också av att lämna och tvingas förhålla sig till platsen på ett nytt sätt utifrån. Det här kapitlet handlar om att flytta och se Hagalund och sin uppväxt med nya ögon.

Var kommer du ifrån?

Informanternas sätt att besvara den frågan har varierat över tid och beroende på sammanhang. Var man placerar Hagalund i sitt svar är kanske det allra tydligaste exemplet på hur komplicerat förhållandet till platsen kan vara. Hur man hela tiden måste förhålla sig till både sina egna känslor för platsen och omvärldens bild och förväntningar. Det varierar mellan stolthet och skamkänslor men det är samtidigt tydligt att det inte är vattentäta skott dem emellan.

Mira: När någon frågar var är du uppvuxen någonstans så har jag mycket lättare idag att säga: jag är uppvuxen i Hagalund, det är ett miljonprojekt i Solna. Och så har det absolut inte alltid varit. Men idag kan jag se styrkan och också känna mig trygg i att det definierar mig som människa men jag väljer själv vad jag vill förmedla med det. Men som tonåring, från det att man gick i gymnasiet, så ville man helst inte tala om för folk utifrån att man kom från Hagalund. Då sa man att man var ifrån Solna, och frågade de var i Solna så sa man nära Solna station. Och frågade de vidare så visste man att de visste. Men det var inget man gärna plockade fram.

Lena: När jag bodde här var det mycket mer skamfyllt. Idag känner jag en stolthet över att ha vuxit upp i Hagalund, för att det får mig att känna mig, lyckad tror jag. Att jag kunde växa upp under ganska svåra förhållanden, en ensamstående mor i ett område där det var lite si och så med laglydigheten. Och tillgången till alkohol och narkotika var... nära. Från tidig ålder. Det hade kunnat gå så snett. Och idag är jag så glad att det gick bra, för mig och för många andra också. Och som jag sa här tidigare, att min uppväxt här har präglat mig, vissa val i livet. Det jag jobbar med, det jag är intresserad av, det är det jag upplevde här. Och ja, idag är jag stolt, jag känner mig som en fighter, som en överlevare nästan. Det är kanske att dra på lite för stora växlar men, det känns ändå så.

Miras och Lenas citat visar hur deras förhållande till Hagalund har skiftat. Hur de med åren kan se sina erfarenheter på ett nytt sätt, annorlunda än de gjorde när de bodde på platsen. Båda har tidigare underkommunicerat Hagalund gentemot omvärlden och sett det som en plats man inte vill bli förknippad med. Båda beskriver samtidigt sin barndom som fin och fylld av gemenskap. Det visar hur identitetsförhandlingar ständigt pågår och att man i olika sammanhang och olika skeden av livet har olika möjlighet att förhålla sig till sociala strukturer. Under uppväxttiden blir omvärldens bild av Hagalund som ett stigmatiserat och problemtyngt miljonprogramsområde en tyngre definition än de egna erfarenheterna som därav underkommuniceras. Men när Mira och Lena i ett senare skede har flyttat från Hagalund och skaffat sig utbildning och yrkeskarriärer kan de vända tidigare skamkänslor och erfarenheter till något centralt i deras identitet, även utåt. Det blir ett sätt att beskriva den resa de gjort, hur Hagalund givit dem unika erfarenheter som ständigt omförhandlas beroende på omständigheter och sociala sammanhang (Hylland Eriksen 1996).

Att lämna Hagalund kan alltså förändra synen på platsen, eller snarare förändra förutsättningarna att se och förhandla kring den. Men det betyder samtidigt inte att det varit självklart eller enkelt att lämna Hagalund. Det finns exempel på ansvarskänslor och en medvetenhet om hur man som individ står i förbindelse med en plats och medverkar till både platsens utveckling och till den allmänna synen på densamma. I flera fall har valet att flytta berott på familjebildning och tankar på sina barns uppväxtmiljö, men inte utan vissa kval.

> Mira: När man vuxit upp i ett miljonprogram så tänker man ofta att, men jag hade det ju bra. [...] Och visst, även fast man såg mycket så har ju jag inte känt mig otrygg eller så. Men samtidigt märker jag ju att andra flyttar och saker och ting förändras. Och då var alltid frågan, hur länge ska man själv stanna för att ta sitt ansvar att inte lämna? Det kände jag när mina barn skulle börja förskola och skolan. De gick inte i Hagalund, och varför gör jag det då? Jo jag vill ju att de skulle få de bästa möjliga chanserna och det tyckte inte jag att de kunde få [i Hagalund]. Samtidigt förstod jag ju hur det utarmade närområdet, och vi var många som gjorde så och tillslut så stängde man förskolor och skolor.

Fig. 14. Klipphällarna bakom vattentornet.

Fig. 15. Gångvägen ned till Hagalundsparken.

En personlig ansvarskänsla för platsen ställs mot ansvaret som förälder, för barnen och deras framtid. Återigen en tydlig illustration av Assmans poäng att nya generationers beslut att stanna på en plats eller flytta har en avgörande betydelse för hur platsen i fråga kommer att utvecklas. Mira ställer sina barns bästa mot platsens bästa och konstaterar att barnens utvecklingsmöjligheter inte skulle gynnas av Hagalund, men visar samtidigt förståelse för att Hagalund därmed tappar både samhällsservice och en generation som kunde gjort platsen bättre. Men det är också så att många stannat kvar och byggt vidare på platsidentiteten. Jenny, som redan uttryckt tankar om att man som barn lägger en grund för en särskild relation till sin uppväxtplats, har visserligen själv flyttat från Hagalund men gläds åt att flera av hennes barndomsvänner stannat kvar, att personer som känner platsen väl har fortsatt bo där.

> Jenny: Jag vet att en hel del av mina gamla kompisar valde att bilda familj här. Och de har ju sina relationer och har byggt vidare på det. Så jag tror att det blev en skillnad för de som fortsatte att bo här. [En känsla av att] det här blev vi, vi kan de här områdena.

Men man ska heller inte tro att det är helt och hållet ett aktivt val för individen. Yttre aspekter, bostadstillgången, arbete, nya familjekonstellationer med mera är saker som påverkar människors rörelse. Dessutom kan man, som Amar, tvingas lämna området som barn för att familjen flyttar. Han lämnade Hagalund när han var 13 år. Nu studerar han i Stockholms innerstad och varje gång hans bakgrund kommer på tal känner han att han är med och nyanserar bilden av Hagalund genom att avvika från en, som han beskriver, förväntad bild av hur en hagalundare ska vara.

> Amar: Om jag berättar att jag är från Hagalund då är det jättemånga som blir förvånade. För jag förstör deras fördomar lite. Det är många som tror att jag kommer från innerstan. [...] Det känns ändå bra att inte vara en, ursäkta, tråkig jävel som bott i stan hela sitt liv och sett ner på förorterna. Jag kan hjälpa dem som är okunniga genom att nyansera bilden av Hagalund och förorten i allmänhet.

Man kan ana en stolthet i Amars och flera övriga informanters berättelser om hur de med sin kombination av erfarenheter från förorten och innerstan bygger broar dem emellan och kullkastar de fördomar de möter. Det framställs nästan som en revansch, att med lite distans kunna se och använda sin bakgrund från Hagalund för att definiera både sig själv och sin utveckling. En fara skulle dock kunna vara om uppväxten i Hagalund enbart får bära rollen som det man tog sig loss ifrån, det som härdade en och som man kom undan. Här syns ytterligare en intressant motsättning i flera av informanternas resonemang. De vill å ena sidan framhålla Hagalund som en trygg plats där de inte känt sig utsatta, men samtidigt visa hur den otrygghet som ändå funnits gjort dem till starkare individer. Återigen krockar de olika bilderna av Hagalund, bilden inifrån och omvärldens förväntningar.

> Sarah: När jag började läsa om att det är så farligt här så började jag tänka lite kring det och kände inte alls igen mig i det. Jag har svårt att se att det ska ha varit farligt och ett getto. [...] Alla platser har sina bekymmer men Hagalund har fått väldigt mycket oförtjänt kritik. Det som sägs om Hagalund det sägs av dem som inte bor här eller knappt har varit här. Det är väldigt få som bor här som sagt något negativt om Hagalund.

Det finns alltså en tydlig frustration över bilden av det stökiga och farliga Hagalund, och hur man som hagalundare tvingas förhålla sig till den oavsett om man vill eller inte. Lena har, som vi sett tidigare, fått ett förändrat förhållande till Hagalund i vuxen ålder. Hon upplevde omvärldens bild av Hagalund som tung att bära och i slutänden var den en stor del av anledningen till att hon flyttade från området.

> Lena: Jag ville bort. Det var jobbigt att bo i Hagalund. Det var så stigmatiserande, det var så många som tyckte saker om Hagalund, det var så många som tyckte illa om Hagalund, det var så många som skämtade rått om Hagalund. Trots en fin barndom var det aldrig roligt att säga att man kom från Hagalund eller Blåkulla, det klingade väldigt illa i folks öron.

Det var dessutom något som påverkat hennes sätt att minnas sin uppväxtplats. Hon uttryckte att hon känt oro inför intervjun, att hon bara skulle förmedla negativa minnen av Hagalund. En oro kanske delvis grundad i att hon, som representant för Hagalund i den här studien, känt ett slags ansvar och en ovilja att bidra till negativ mytbildning kring platsen. Därför beskrev hon det också som väldigt skönt att, under promenaden då hon fotade, återupptäcka platser där hon kände sig trygg. Vid hemmet och vid kyrkan, kyrkbacken, ängen med bronsstatyerna och vattentornet som hon upplevt så positivt som barn. Kopplingen mellan platsen och minnet blir här tydlig. Det sätt på vilket det individuella minnet lagras i de miljöer där det upplevs. Hade intervjun med Lena ägt rum under andra metodologiska förutsättningar hade förmodligen de kopplingarna förblivit dolda, både för informanten och för undersökningen (Assman 2010).

> Lena: På den kvarten jag hade så fick jag med det som var viktigt för mig och då blev jag väldigt glad, för jag mindes de bra platserna. För innan, när jag gjorde valet och tänkte var trivs jag, då har jag bara tänkt och visualiserat negativa ställen där jag inte trivdes eller kände mig trygg.

Att skapa möjligheter att minnas är en av de starkaste funktioner en plats har. I fallet med Hagalund är det lätt att se hur man, som utflyttad, upplever Hagalund på nya sätt och kanske också får en ny inställning till sina erfarenheter. Hur omvärldens bild av Hagalund ständigt är närvarande i diskursen och hur man förhåller sig till, och förhandlar med den. Att återbesöka platsen kan, som i Lenas fall, ge ytterligare en dimension i den ständigt stigande strömmen erfarenheter av ens uppväxtplats.

Fig. 16. Området runt vattentornet lyfts fram som en spännande lekyta.

Slutord

Syftet med den här rapporten har varit att belysa Hagalund som uppväxtplats och därigenom synliggöra processer där platsens historia och identitet förhandlats och förändrats över tid. Genom djupintervjuer med nio personer, födda mellan 1930 och 1996, har minnen, erfarenheter och bilder från Hagalund samlats in och analyserats. Samtliga nio informanter har generellt uttryckt positiva minnesbilder av uppväxten i Hagalund. I spannet från 1930-talets småstadsområde till 2000-talets höghuskvarter har platsen genomgående beskrivits som en fin miljö att växa upp i. Dock har den bilden komplicerats av omvärldens stereotyper och åsikter om Hagalund, något som informanterna tvingats förhålla sig till på olika sätt. Det har varit intressant att konstatera hur några av informanterna påverkats så starkt av omvärldens bild och mediernas rapportering kring området att de själva börjat tvivla på om deras egna intryck av en trygg och harmonisk plats verkligen stämmer. Det har även framkommit att flera av informanterna omvärderat sin syn på området och uppväxten när de flyttat till andra platser; att det först ifrån ett utifrånperspektiv blivit möjligt att uppskatta och kontextualisera erfarenheterna från Hagalund. Något motsägelsefullt har platsen då beskrivits både som en trygg uppväxtplats och som något man *klarade sig igenom*, som gjorde en starkare. Känslor av skuld eller skam har omvandlats till stolthet.

Det har även synliggjorts andra intressanta kopplingar mellan individen och platsen - hur de formar varandra i en ständigt pågående process, en slags dialog. Det är visserligen inget som är unikt för Hagalund, men likväl ett fenomen som varit påtagligt i området. De trånga husen i gamla Hagalund, gårdarna i Blåkulla, vattentornet och Hagalundsparken är alla platser som format människors sätt att interagera med varandra. Fokus på informanternas uppväxtberättelser har tydligt aktualiserat minnen från barndomsåren, en tid då många tillägnar sig platser på ett särskilt fysiskt vis. Det har också öppnat för intressanta panoreringar mellan dåtid och nutid då informanterna reflekterat kring hur platsen förändrats eller är sig lik.

Den kollektiva identiteten, Hagalundsandan, är påtaglig i informanternas berättelser och kan beskrivas som en slags ram för samvaron i området. Som hagalundare har man varit inkluderad i en social gemenskap där kännedom om de lokala spelreglerna skapat en trygghetskänsla inom Hagalund. Platser eller situationer som skulle kunna uppfattas som otrygga av icke-hagalundare uppfattas i stället som trygga och naturliga av de som omfattas av hagalundsandan. Den beskrivs som central för sammanhållningen på platsen under uppväxtåren men också som något som i viss mån tunnas ut eller nyanseras om man flyttar. En central förutsättning för att bygga vidare på platsens identitet är att nya generationer faktiskt bor kvar och själva driver identitetsprocessen vidare. Vi har dock sett hur samtliga informanter av olika anledningar flyttat från Hagalund, men även att det uttryckts en ansvarskänsla och en medvetenhet om vad det innebär både för den allmänna bilden av platsen och förutsättningarna för en bred samhällsservice i området.

Övergången från gamla till nya Hagalund skapade ett tydligt brott på Hagalunds tidslinje, men ledde även till att förhållendet till gamla Hagalund komplicerades. De äldre informanterna uttrycker en tydlig saknad efter *sitt* Hagalund samtidigt som vi sett att berättelser och minnen från den tiden idag mest är en angelägenhet för de som var med samt för vissa "utomstående". Men den betydelse och det symbolvärde som omgärdar gamla Hagalund gör det i sin tur svårt för nya Hagalund att än idag nå ett existensberättigande. De två yngre informantgrupperna har litet eller inget intresse av gamla Hagalund men anser att det var bra att man sparade några hus. Det är för dem en naturlig del i hur platsen ska se ut. En eventuell nostalgi till nya Hagalund är för de yngre informanterna fäst i gemenskapen, gårdarna, människorna och mötena. Man är förvånansvärt pragmatisk och icke-nostalgisk i förhållande till byggnaderna i Blåkulla och ser funktionen som det centrala. Trots att de har starka känslomässiga band till nya Hagalund så skulle de ställa sig bakom en hypotetisk rivning, så länge platsen och funktionen blir bättre. Men det har också framkommit att Hagalund är betydligt mer komplext än bara *gamla* och *nya*. Med stora etableringar som Friends Arena och Mall of Scandinavia i Hagalunds absoluta närhet går platsen en intressant framtid till mötes. Även det förnyelse- och förtätningsarbete som planeras blir intressant att följa och kommer att ha stor potentiell betydelse för platsens utveckling. Men vad dessa nära förestående förändringar och storslagna planer för Hagalund och dess närområde konkret kommer att innebära för platsen är ännu svårt att överblicka. Hur kommer det passa in i platsens narrativ och knyta an till den historiska röda tråden? Det är dock värt att fundera kring, särskilt med tanke på att området redan nu visat sig svårt att definiera. Informanternas syn på var Hagalunds gränser går varierar stort. Det har också synliggjorts hur vissa delar av området, bland annat Blåkulla och kvarteret Odin, ses som mer Hagalund än andra. Det återstår alltså att se om dessa satsningar gör den fysiska platsen tydligare eller inte, och hur det i sin tur påverkar människorna som växer upp och bor i Hagalund.

Fig. 16. Rosengården.

Litteratur och källor

Assmann, Aleida 2010. *Re-framing memory. Between individual and collective forms of constructing the past*. I: Karin Tilmans, Frank van Vree & Jay Winter (red). *Performing the Past. Memory, History, and Identity in modern Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press. Tillgänglig: http://dare.uva.nl/document/210402

Breitholtz, Björn 1978. *Hagalund – ett svunnet 50-tal*. Borås: Liber förlag.

Eriksen, Thomas Hylland 1996. *Historia, myt och identitet*. Stockholm: Bonnier Alba.

Ekvall, Rosalie & Günther, Allice 1989. *Ett svunnet Solna*. Stockholm: Förlaget Hagman.

Gabrielsson, Catharina 2006. *Att göra skillnad. Det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar*. Stockholm: Axl books.

Mitt i Solna. 19 augusti 2014.

Månsson, Carina 2013. *Gamla Hagalund möter nya Hagalund – en analys av en stämplad stadsdel i Solna*. (Studentuppsats) Stockholms universitet.
Tillgänglig: http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?searchId=1&pid=diva2:689483

SOLNA STAD

STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Järnvägsgatan 25, 131 54 NACKA. Tel vx 08-586 194 00, info 08-586 194 01. Fax 08-32 32 72, E-post museet@stockholmslansmuseum.se